

Bősze Péter

Zárszó

A *Félezer éves magyar orvosi nyelv* című tudományos rendezvény történelmi jelentőségű, hiszen honi orvosi nyelvünk történetéről még soha nem értekeztek tudományos ülésen. Zárszavának első mondata a köszöneté: a köszönet kifejezése mindenkinek, aki közreműködött, segített és támogattott. Nagyon sokan voltak, sok mindenkinek tartozunk hálával; felsorolásuk szinte lehetetlen. Mégis, együtt Szabó T. Attilával, kiemeljük, és fejet hajtunk az MTA Orvosi Tudományok Osztálya előtt, hogy javaslatunkat elfogadva sajátjának tekintette a rendezvényt, és biztosította megrendezésének a körülményeit. Ebben a vonatkozásban külön is hálával tartozunk Vizi E. Szilveszter és Vécsei László akadémikus uraknak.

Félezer év a magyar szaknyelvek történetében jelentős idő, nyelvünk korát tekintve azonban arasznyi. Hol volt a magyar orvosi nyelv anyanyelvünk korábbi évezredeiben? Nyilván voltak egészségszavaink, betegségszavaink, a kezeléseket jelölő kifejezések, létezett a táltosok, a sámánok orvosi nyelve és a népi orvoslás, a gyógyfűvek és a népi varázslók (javasaszszyonyok, vajákosok stb.) szóvilága is. Orvoslásunk régi szavai szájról szájra terjedve maradtak fenn és gyarapodtak sok száz emberöltőn át. Hogy mit őriz a rovásírásunk a régi idők egészségszavaiból, nem tudom; hiányzó láncszeme ez orvosi nyelvünk történetének.

Első szórvány- és nyelvméleink, vagyis azok az írások, amelyek a múlt nyelvét őrzik (*Tihanyi alapítólevél, Halotti Beszéd, Ómagyar Mária-siralom, Königsbergi Töredék*), a XI–XIV. századból származnak. Elszigetelt művek ezek a kor latin szövegkörnyezetében, ugyanakkor „E nyelvmélekek stilisztikai érettsége azt az érzetet kelti, hogy egy korai virágzó anyanyelvi kultúra hírmondói...” (Madas 2009: 7–10). Bennük az orvoslás szavai szórványosak, ámbar kellőképpen – legalábbis tudomásom szerint – még nem feltártak. Az egészséggel, betegségekkel és gyógyítással kapcsolatos szavak előfordulnak az e korból megőrződött két szójegyzékben (*Besztercei és Schlägli szójegyzék*) is, de ezek is vérszegény lelőhelyek. Egyáltalán nem tudunk képet alkotni arról, hogy miként alakult honi orvosi nyelvünk az államalapításunk első négy évszázadában: az Árpád-korban és még egy kicsit azon túl.

A *Jókai-kódex* (XV. század), a legkorábbi magyar nyelvű könyv, fordítás latinból; eredetije ismeretlen: nincs tudomásunk olyan latin műről, amelyre teljesen ráillene; feltételezhető inkább, hogy több kisebb latin forrás egyesítése (Kertész 2009: 254). Orvosi nyelvi vonatkozásait vajmi kevéssé ismerjük, ugyanakkor érdekes lenne, hiszen fordítója a „szakszavakat” a XV. századi magyar egészségnyelv szókészletéből merítette. Vagyis közel száz évvel korábról, mint ahonnan az orvosi nyelvünk történetét (a félezer éves magyar orvosi nyelvet) eredeztetjük. A XV. század más kódexfordításai (*Bécsi kódex, Müncheni kódex*) is hasznos forrásai lehetnek a magyar orvosi nyelvnek; és nemcsak a szakszókészletük okából, de a fordítások rendszeressége miatt is. Ekkor ugyanis a fordítás már „nem kedv és ihlet kérdése többé, hanem kötelesség, a latinhoz való hűség pedig kíváncsi...” (Madas 2009: 8).

Végeredményben nyelvünk ómagyar korának orvosi nyelvi ismeretei gyérek, legfeljebb egy-egy árva nyelvmélekből bukkan elő valami. Ez a kor a nyelvi műveltségváltásának is az időszaka, és ez elkerülhetetlenül tükröződött a szaknyelvekben is, ám írásbeliségünk latin volta miatt a változások csaknem egészében a homályban maradtak.

Nem így a középmagyar kor orvosi nyelvmélekei: a XVI. század már bővelkedik a magyar egészségnyelvi írásokban is:

- első füveskönyvek (Melius Juhász Péter: *Herbarium*, Beythe András: *Füves könyv*, Frankovich Gergely: *Hasznos és fölöttébb szükséges könyv*, Peechi Lukács: *Füves kert*);
- szójegyzékek (Murmeliusz-féle szójegyzék, Calapinus: *Latin-magyar szótár*, Szikszai Fabricius Balázs: *Nomenclatura Dictionarium Latino-vngaricum*, Verancsics Faustus: *Dictionarium...*);
- mindenkinek felett az első magyar orvosi könyv (Váradi Lencsés György: *Egész orvosságról való könyv, azaz Ars Medica*).

Megmaradt még a Szegedi Fraxinus Gáspár és Nádasdy Tamás levelezéséből összeszedhető, első leírása a méhdaganat sikeres kezelésének; Gáspár doktor Kanizsai Zsófiát, Nádasdy

Tamás feleségét kezelte. E kor jeles személyisége volt még Sylvester János is; az első magyar grammatikája az orvosi nyelvre sem maradt hatástalan. Nem csoda tehát, hogy a magyar orvosi szaknyelv történetének kezdetét a XVI. századra, a magyar nyelvű orvostudomány bölcsőjének az idejére tesszük. Hangsúlyozom, hogy az orvosi szaknyelvről beszélünk, azaz már egyfajta tudományos arculatú szakírásról.

Ebben a században már kezd kibontakozni az európai orvosi nyelv harmadik átalakulása: az ókori görög nyelvet, némi arab kitérével felváltó középkori görög–latin mellett egyre inkább nemzeti nyelven fogalmazták az orvostudományt. Élen jártak a franciák, de Angliában és a Németalföldön is erősödött ez az irányzat, és megfigyelhető volt más európai országokban is.

A görög–latin még sokáig (a XVIII. század végéig) megmaradt mind közös és alapnyelv; az orvosi ismeretek egyetemes közvetítője; mindenekelőtt az egyházak és az általuk fenntartott egyetemek latin nyelvének a következtében. Jellegzetes, hogy a szakszókincs rohamosan bővült és rögzült ebben az időben, de változott a görög–latin szövegezés – a visszafordulás az ókori példaképekhez (például Cicero) általános volt –, módosult továbbá a helyesírás is.

A magyar nyelvű orvoslás főleg a „kézműves” orvosi szakmák (sebészet, szülészet, patikusság) – ezek ugyanis kevésbé tartoztak a tudományosság latin birodalmába – és a népi gyógyászat területén formálódott, majd fejlődött az egészségre nevelés, az egészséges életről szóló tanácsok (dietetika) terjedésével, ugyanakkor szerepe volt ebben a reformációnak is. Hazánkban a háborúk dúlásai és a három részre szakadás sem tudta megakadályozni azt, hogy elkezdődjék ez az átalakulás, és megszülessenek az első nemzeti nyelvű gyógyászati munkák. Párját ritkítja az első magyar orvosi könyv, ezért is szenteltünk külön előadást neki. Kalandos útja, háromszáz éves kallódása egyedülálló, és tükrözi is a magyar valóságot. Óriási veszteség lett volna, ha nem kerül elő, mint ahogy felbecsülhetetlen kár Balsarati Vitus Jánosnak *A magyar chirurgia, az az a seb gyógyításának mestersége* című, kéziratban maradt könyvének az eltűnése.

A nemzeti orvosi nyelvünk XVI. századi kialakulása magyarázza azt, hogy a tudományos rendezvény előadásainak első fele jószerivel e század orvosi nyelvének a történetével foglalkozott. Ezután egy-egy előadással századokat lépünk az orvosi nyelvtörténet áttekintésében, csupán a XIX.

századdal foglalkozott két előadás: Bugát Pál munkásságát külön is ismertettük. Őt az utókor nem méltatja eléggé, emléke nem került az őt megillető helyre. A mi feladatunk helyrehozni a mulasztást: elsőként egy budapesti, köztéri Bugát-szobor felállítását tervezzük. Erről a rendezvény résztvevői egyhangúlag döntöttek. Egy előadás az orvosi helyesírás alakulását mutatta be, és fogalmazott meg általános szempontokat. A befejezés a jelenkor orvosi nyelvée volt; bizony vannak tennivalók.

A múlt ismerete a jelen és a jövő alapja; a hibákból és az erényekből egyaránt tanulhatunk. Honi orvostudományunk 500 éves gyökerei jó alapot adnak orvosi nyelvünk megvédéséhez. Igen, megvédéséhez, mert a nemzetközi közös nyelv, az angol alattomosan szivárogo a nemzeti nyelvekbe, főképpen a szaknyelvekbe: egyiket-másikat, köztük a magyar orvosi nyelvet, előzönlí. Ma még versenyképes a magyar orvosi nyelv, de vigyázni kell a strázsán; a teendőök sürgősek.

A szaknyelv minden nyelv alapja, a nyelv pallérozottsága is a szaknyelvekben rejlik. Ekként a magyar orvosi szaknyelv művelése, őrzése – túl a magyar orvostudomány megmaradásán – anyanyelvünk létezésének is egyik meghatározó eleme, sőt azon is túlmutat. Az európai szellemiség addig él, amíg e földrész a nemzetek Európája. Egy Európai Egyesült Államok eltorzíthatná e pompás szellemiséget, a több évezredes európai kultúrát. A nemzetek léte, megmaradása a nemzeti nyelvek függvénye: a nyelv és a nemzet egymást feltételezi, egyik sem létezhet a másik nélkül. Bármelyik európai nyelv kihalásával Európa is szegényebb lesz; érte is szól a harang.

A magyar nyelv óvása, a hazai szaknyelvek művelése a hazai értelmiség felelőssége. Ránk, orvosokra, egészségügyiekre és a velünk dolgozó nyelvészekre, orvosi nyelvünk ápolása tartozik; tovább kell mennünk azon az úton, amelyen eleink 500 éve vagy még jóval régebbi időben indultak el, és hozzájuk méltóan kell tennünk orvosi nyelvünkért. Ezt üzeni nekünk ez a rendezvény is, ezért hoztuk létre, és ezért adjuk közre az elhangzottakat nyomtatásban is, a Magyar Orvosi Nyelv eme számának teljes terjedelmében.

IRODALOM

Madas Edit 2009. Előszó. In: *Látjátok feleim...* Magyar nyelvemlékek. OSZK, Budapest, 7–11.

Kertész Balázs 2009. Magyar nyelvemlékek az Országos Széchényi Könyvtárban. In: *Látjátok feleim...* Magyar nyelvemlékek. OSZK, Budapest, 199–207.

A tudományos rendezvény a Magyar Tudományos Akadémián